

ציפי פליישר, רבקה אלקושי, גלי דינור, נעמי הופמן, רות לוי (2008). משפט שלמה: סיפור מקראי בגישה רב-תחומית. תל-אביב: מכון מופ"ת.

לאה מזור

שתי נשים וילד - משפט שלמה בהיבט רב-תחומי

משפט שלמה הוא סיפור חידה שמהלך קסם על קוראיו מימים ימימה. לפני המלך מופיעות שתי בעלות דין הטוענות לאמהות על תינוק חי אחד, ואין עדים או נסיבות חיצוניות כלשהן העשויים לתמוך בטענת מי מהן או להפריכה. הקוראים מנסים לפצח את תעלומת זיהוי האם הביולוגית, תוך התעמקות בדקויות הכתוב והעלאת סברות שונות על אודות מניעי הנשים ומצבן הנפשי, אך ללא הועיל. מול כל סברה ניתן להציב אחרת שתערער אותה. המלך בסיפור מפצח את התעלומה באמצעות מהלך בלתי צפוי - מבחן החרב! אבל גם הוא מעורר אלומת תהיות: האם הייתה זו תחבולה מבריקה? הימור מסוכן? או שמא לא היה זה כלל מבחן אלא התכוונות אמיתית לגזור את הילד החי לשניים, דהיינו מעשה איוולת אכזרי? האם הצו: "גזרו את הילד החי לשנים ותנו את החצי לאחת ואת החצי לאחת" (מלכים א ג 25) היה מלכודת שנועדה לאפשר למלך-השופט לחשוף את זהות האם הביולוגית, או שמא הוא זיהה אותה עוד קודם לכן, מתוך שפת הגוף והאינטונציה, צפה מראש את תגובות הנשים, והצו לא נועד אלא כדי להוכיח לצופים מיהי האם הביולוגית? דברי המספר בסוף העלילה מחלצים את הקוראים ממערכת הסברות ומהתעמקות בנפש האדם ונפתוליה, ומובילים אותם אל המסר החד-משמעי: המלך פתר אל-נכון את התעלומה, והעם נוכח בחוכמתו האלוהית העילאית (ג 28).

משפט שלמה קנה לו מעמד מיוחד בתרבות בגלל אופיו כסיפור חידה, בשל תפקידו בתיאור מלכות שלמה, וגם ובעיקר בגלל התפיסות הערכיות והאידיאלים החוץ-ספרותיים שהוא בא לכוון או לחזק: הערצת החוכמה; הכמיהה לשליט חכם שבכוהו להשליט את הצדק המושלם עלי אדמות; נגישות מיידית לשופט הצדק, גם לנחותים שבנחותים (הזונות); האידיאל של התאמה בין הצדק לבין האמת העובדתית (זו שנכמרו רחמיה על הילד הייתה אמו הביולוגית); התשוקה לאמהות, שעלולה להגיע עד כדי חטיפת תינוק, התחזות לאמו ומאבק משפטי על ההחזקה בו; והערך של אהבת אם, המתבטא במסירות ספונטנית וטוטלית לתינוק חסר הישע. לחברות שונות היה וישנו עניין לטפח את העמדות הללו, משום שהן תומכות במבנן החברתי (טיב ההנהגה ותפקיד הנשים בחברה) ומגבירות את סיכויי הישרדותן לאורך זמן (דאגה לחיי הדור הבא).

בסיפור המורכב והחשוב הזה עוסק הספר *משפט שלמה: סיפור מקראי בגישה רב-תחומית*, שראה אור בהוצאת הספרים של מכון מופ"ת. הספר הוא חיבור מיוחד במינו, פרי שיתוף פעולה

בין חמש חוקרות-יוצרות מתחומי המקרא, המוזיקה והאמנות החזותית במכללת לוינסקי לחינוך. החמש חברו יחד לעסוק במשפט שלמה המקראי מתוך גישה מתודית השואפת להשתית את הלמידה ואת החינוך על תפיסה אמנותית, "שכן המטרה העיקרית היא לפתח את המורה ואת התלמיד כאנשים יוצרים" (עמ' 5). המחברות מייעדות את ספרן למורים ולמתכשרים להוראה בתחומי המקרא, הספרות, המוזיקה והאמנות, המעוניינים בחינוך רב-תחומי.

הספר נפתח במבוא המציג את תפיסת העולם המנחה אותו. לפי המחברות, מתן משמעות לסיפור הוא תהליך דינמי תלוי סביבה תרבותית, המתרחש בין מה שנמסר מלכתחילה מפי המוען לבין מה שכל קורא מפענח על פי רוחו. כדי לעודד את התלמידים להיכנס לשיח עם הטקסט, שהוא תנאי הכרחי לפענוח משמעותו, הן ממליצות להתחיל את הלימוד בקריאה נאיבית-אינטואיטיבית, ורק לאחר מכן לקיים דיון מלומד. אבל אל ללימוד הכיתתי, הן אומרות, להסתפק ברובד המילולי. יש להעשיר אותו בפרשנות מוזיקלית וחזותית, משום שיש בכוהן של האמנויות לפתוח לפני התלמידים נתיב שממנו יוכלו "לפרוץ ולהרחיב את גבולות הסיפור, להאיר פרטים שאינם מובלטים בטקסט הכתוב ולגעת בנקודות אשר מילים אינן מסוגלות לגעת בהן" (עמ' 7). האמנות תעורר את התלמידים לתהות על משמעותו של הסיפור תוך כדי העלאת השערות שונות, ותחיה את הסיפור בתודעתם. הכותבות חותמות את הפרק המתודולוגי בהבעת התקווה "כי בצאת הקוראים מן המפגש הרב-תחומי עם הספר משפט שלמה - הם יישאו עמם מטען של תפיסות, עקרונות, מחשבות ורגשות, ויוכלו ליישם אותם בהוראה של נושאים ותכנים נוספים כדי ליצור מפגשים משמעותיים עם טקסטים שונים" (עמ' 11-12).

הכותבות נאה דורשות ונאה מקיימות. למעלה משני שלישים מהספר מוקדש לאמנות: ליצירות מופת מתחום האמנות הפלסטית, ליצירה האופראית בווידאו "משפט שלמה" ולניסוי בהאזנה אינטואיטיבית ואוריינית לאופרה הזאת. לספר מצורף תקליטור מועיל, הכולל הקלטה של ביצוע היצירה האופראית בווידאו (שילוב מוזיקה ומחול), גרסה של האופרה המיועדת להאזנה בלבד וכן מצגת עם שלל צילומי יצירות חזותיות על משפט שלמה. האופרה היא יצירה מקורית, מופשטת, דרמטית ורבת-השראה, והיא מבוצעת על ידי ילדים (זמרים, רקדנים ונגנים) ומיועדת להצגה בפני ילדים. זמרת המקהלה מייצגת את הנשים, קול גברי עמוק - את המלך, קולות העם המעריץ נשמעים למרחוק, וצליל הסכין המושחזת הנשמע מעל גבי הסרט המגנטי מעורר חיל ורעדה.

הפרק על שילוב אמנות חזותית בהוראה מציג לפני הקוראים יצירות מגוונות על משפט שלמה, שמשתרעות מהמאה הראשונה לפני הספירה ועד זמננו. ליד צילומי הצבע של היצירות מופיע ניתוח מלומד של כל אחת מהן וסיכום בטבלה המציגה מידע על אודות שם האמן/המקור, תאריך היצירה ומקומה, המדיום, הסגנון והמסר העיקרי. הפרק אינו מסתפק בהצגת היצירות

וניתוחן, אלא מביא גם הנחיות יסוד להתבוננות ביצירות חזותיות באשר הן. לכן תועלתו רבה למורי האמנות, ועוד יותר מכך למורי התנ"ך שאינם מומחים באמנות.

הבסיס לכל התגובות היצירתיות על משפט שלמה הוא כמובן הסיפור שבמלכים א ג. אבל לניתוחו מוקדשים פחות מעשרים עמודים, תוך הצהרה מפורשת שהניתוח הוא "חלקי ביותר", וחבל. בסעיף על משפט שלמה "בראי פרשנות חז"ל", הבא בעקבות הניתוח של הסיפור המקראי, יש בלבול בין פרשנות חז"ל לבין הספרים החיצוניים, הכוזרי של יהודה הלוי ופרשנות ימי הביניים. ההצעות לדרכי הוראת הסיפור במכללות למורים הן יצירתיות ומעניינות, אך הן נעדרות שימוש בכלי העזר הבסיסיים ביותר בחקר המקרא והוראתו, הלא הם המילונים והקונקורדנציות, ויש גם התעלמות בלתי-מוכנת מהפרשנות המדעית המודרנית.

הפרק "הרקע ההיסטוריוגרפי של מלכות שלמה" מבאר בבהירות את הגורמים שהדריכו את בעל ספר מלכים בעיצוב סיפור המשפט ובקביעת מקומו ברצף ההיסטוריוגרפי. הכותבת טוענת שחוכמת שלמה מתוארת בספר מלכים בשני צמתים חשובים: בראשית תיאור מלכות שלמה (סיפור המשפט הוא חלק ממנו) ובסיום העידן המפואר של מלכותו - בסיפור ביקורה של מלכת שבא. תיאורי החוכמה מיועדים להציג את מלכות שלמה כמלכות המושגת על החוכמה האלוהית. החוכמה הזאת נטשה את שלמה בעת שהמיר את אהבתו לה' באהבה לנשותיו הנוכריות. אז התחילה ההידרדרות שהובילה בסופו של דבר לפילוג הממלכה (עמ' 77). ספר דברי הימים, בהבדל מספר מלכים, מגביל את ההתייחסויות לחוכמת שלמה לבניית המקדש (דברי הימים ב 11), לעבודת ה' ולחינוך העם לנאמנות לה'. מאחר שסיפור המשפט אינו תורם למטרות אלה, הוא לא נכלל בו. הכללת סיפור המשפט בספר מלכים ודחייתו מספר דברי הימים הן אפוא פועל יוצא מהגישות ומהמגמות השונות של העורכים.

הספר משפט שלמה: סיפור מקראי בגישה רב-תחומית הוא ספר מגוון מאוד בתכניו ובגישותיו, אך לא אחיד ברמתו. יש בו לא מעט כפילויות, וגם קורה שעניינים המופיעים בקיצור במקום אחד זוכים לפיתוח נרחב במקום אחר, בלי שתופיע הערת שוליים שתפנה את תשומת לב הקוראים לכך (למשל, המקבילות המזרח אסייתיות לסיפור משפט שלמה נזכרות בקיצור בעמ' 19 ובהרחבה בעמ' 231-233). למרות כל זאת, קוראים שידעו להשתמש בספר באופן מושכל, וידעו להפריד בין התבן לבין הבר, יוכלו למצוא בו שפע ידע, חוכמה ויופי כמו גם תובנות דידקטיות מועילות שיהיו לעזר למורים-מחנכים.

גליה צבר (2009). "לא באנו להישאר" - מהגרי עבודה, מאפריקה לישראל ובחזרה מאפשר לנו הצצה מרתקת אל עולם נסתר מהעין הציבורית: מהגרי עבודה מאפריקה שחיו בשולי השוליים של החברה הישראלית במשך שנות התשעים והאלפיים. הספר מביא את סיפורי ההגירה של מהגרים אפריקנים, שהגיעו לארץ החל מסוף שנות השמונים בתקווה לכנות עתיד טוב יותר להם ולמשפחותיהם. רובם הגיעו כצליינים או כתיירים, ולאחר שפג תוקף האשרה (ויזה) שלהם הפכו לשוהים בלתי-חוקיים ולעובדים בלתי-מתועדים. המסע שלהם לישראל היה כרוך בהוצאות כספיות גבוהות שמימנה המשפחה המורחבת. קלות הכניסה, שכר גבוה וקיומה של קהילה של אפריקנים "ותיקים" היו הכוחות שמשכו אפריקנים להגיע לישראל. תוך איסוף סיפורי חיים באמצעות ראיונות עומק עם מהגרים ותצפית משתתפת באירועים משפחתיים ובפעילויות קהילתיות, החוקרת מנתחת את התהליכים החברתיים שעיצבו את קהילת האפריקנים בישראל ואת החיים כזרים ו"בלתי-חוקיים" בתוך הקשר קיומי שברירי ומשתנה תדיר.

רבקה רייכמן*

הספר "לא באנו להישאר" - מהגרי עבודה, מאפריקה לישראל ובחזרה מאפשר לנו הצצה מרתקת אל עולם נסתר מהעין הציבורית: מהגרי עבודה מאפריקה שחיו בשולי השוליים של החברה הישראלית במשך שנות התשעים והאלפיים. הספר מביא את סיפורי ההגירה של מהגרים אפריקנים, שהגיעו לארץ החל מסוף שנות השמונים בתקווה לכנות עתיד טוב יותר להם ולמשפחותיהם. רובם הגיעו כצליינים או כתיירים, ולאחר שפג תוקף האשרה (ויזה) שלהם הפכו לשוהים בלתי-חוקיים ולעובדים בלתי-מתועדים. המסע שלהם לישראל היה כרוך בהוצאות כספיות גבוהות שמימנה המשפחה המורחבת. קלות הכניסה, שכר גבוה וקיומה של קהילה של אפריקנים "ותיקים" היו הכוחות שמשכו אפריקנים להגיע לישראל. תוך איסוף סיפורי חיים באמצעות ראיונות עומק עם מהגרים ותצפית משתתפת באירועים משפחתיים ובפעילויות קהילתיות, החוקרת מנתחת את התהליכים החברתיים שעיצבו את קהילת האפריקנים בישראל ואת החיים כזרים ו"בלתי-חוקיים" בתוך הקשר קיומי שברירי ומשתנה תדיר.

הספר מחולק לארבעה שערים. **השער הראשון** פורש בפני הקורא סיקור קצר על מיסוד התופעה של הגירה לצורכי עבודה בישראל, תופעה שהתפתחה מתחילת שנות התשעים כתופעה מזערית (פחות מאחוז אחד מכוח העבודה), אך צמחה לממדים גדולים (עשרה אחוזים מכוח העבודה) לקראת תחילת המאה ה-21. הפרקים בתוך **השער השני** מקרבים אותנו לעולם היום-יום של מהגרי העבודה האפריקנים, אל סיפורי ההגעה וההסתגלות, וחושפים לפנינו את היחסים עם המשפחה המורחבת שנשארה באפריקה ותומכת בגידול הילדים של המהגרים, ואת המתחים הנובעים מיחסי המחויבות והתלות בין המהגרים לכני משפחותיהם בארץ המוצא על רקע של משלוחי כספים. שער זה חושף בפנינו את המנגנונים להתמודדות עם המצב של שוליות תמידית הן ברמת הפרט והן ברמת הקהילה, ואת היחס שהם נתקלים בו מצד הסובבים אותם, מוסדות חברתיים למיניהם והחברה בכללותה.

הפיכת מהגרי העבודה ל"שקופים" בעיני הרשויות, בכל מה שקשור לסיפוק צורכיהם המיוחדים כמהגרי עבודה וכבעלי משפחות, פתחה ליוזמות ולהתארגנות ברפוסים

* הכותבת היא פרופסור חבר בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת חיפה. היא פרסמה (יחד עם ד"ר א' קמפ) את הספר **עובדים וזרים: הכלכלה הפוליטית של הגירת עבודה בישראל (2008)**, בהוצאת מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.